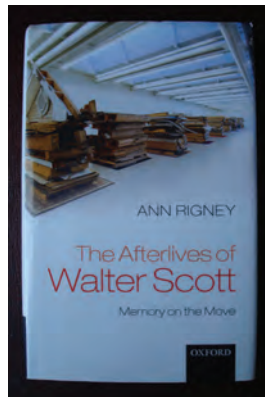

Boekbesprekingen

Ann Rigney, *The afterlives of Walter Scott. Memory on the move*, Uitgeverij Oxford University Press, New York 2012, ISBN 9780199644018, 328 pag., €70,-

De omslag van Ann Rigney's *The afterlives of Walter Scott* toont ons negen stapels wrakhout. Deze installatie, de onbeweeglijke restanten van wat ooit een *prefab*-huis was, draagt de naam van de negentiende-eeuwse Schotse dichter en schrijver Sir Walter Scott (1771-1832). De kunstenaar Mike Bouchet herschiep het wrakhout tot deze installatie, nadat hij een poging had gedaan om het huis op water te laten drijven. Hij hernoemde na de *happening* zijn werk naar de man wiens dynamische herinnering in de loop van de negentiende naar de twintigste eeuw tot een statisch verleden ging behoren. Het is deze opkomst en ondergang van Walter Scott als gemeenschappelijk referentiepunt in het Britse rijk die

de literatuurwetenschapster Ann Rigney in *The afterlives* probeert te verklaren.

De context van dit verhaal over de opkomst en ondergang van Scott is echter veel breder. In een eeuw van modernisering, de ontwikkeling van natiestaten, en de cultivering van de herinnering, wordt de centrale rol geanalyseerd die literatuur kan spelen in de vorming van een collectief geheugen: de manier waarop Scott's werk leidde tot het ontstaan en versterken van nationale en trans-nationale identiteiten. In een zevental hoofdstukken behandelt Rigney *the afterlife* van Walter Scott in zijn veelvormigheid: naast kritische reacties op de historische nauwkeurigheid van de romans besteedt ze aandacht aan de productieve herinnering in de materiële cultuur, de manier waarop zijn werk in vorm en inhoud werd herschapen en aangepast in toneelstukken, *re-enactments*, gravures, films, beeldjes, borden, etc. Daarbinnen werd Scott gezien als *figure of memory*, als held van de natie, die de geschiedenis, waarden en normen van Schotland, maar ook die van

Engeland en zelfs van de Verenigde Staten vertegenwoordigde.

Rigney weet door middel van *The afterlives* een nieuwe impuls te geven aan het veld van *memory studies*, waar dit boek toe gerekend moet worden. Ze legt de nadruk op het dynamische aspect van het cultureel geheugen, de symbolische, performatieve uiting van het collectief geheugen in materiële dragers of 'geheugenplaatsen'. De herinnering aan het verleden krijgt vorm in een selectie van dragers, zoals romans, specifieke plaatsen in Schotland, literaire karakters, en zelfs in Walter Scott zelf. Het cultureel geheugen fungeert zodoende, aldus Rigney, als 'heuristic tool', om te beschrijven hoe de verhalen over het verleden, die vormend zijn voor de collectieve identiteit, opkomen en zich ontwikkelen. Ze laat vervolgens zien hoe de herinneringscultuur van Walter Scott culturele, nationale en zelfs continentale grenzen overstijgt. Daarnaast verschaft de lengte van 'de eeuw van Scott', vanaf het verschijnen van zijn eerste boek in 1814 tot het eeuwfeest van zijn dood in 1932, de mogelijkheid om de ontwikkeling van een cultureel geheugen op lange termijn te onderzoeken; iets wat tot dusver niet of amper gedaan is. Door het bestuderen van het dynamische cultureel geheugen worden continuïteit

en verandering van het collectief geheugen zichtbaar, uitgestrekt over een drietal generaties.

Rigney weet op ingenieuze wijze de theorievorming van *memory studies* met haar eigen empirisch onderzoek te combineren. Ze laat zien hoe dit diffuse en soms ondoordringbare veld handvatten kan bieden om de diepere lagen in de literatuur en de werkelijkheid te doorzien. In hoofdstuk vijf, 'Locating memory: Abbotsford', integreert ze bijvoorbeeld Pierre Nora's *lieux de mémoire* in haar analyse van Lake Katrine en Abbotsford, het imposante woonhuis van Scott. Rigney laat zien wat deze plaatsen van herinnering voor tijdgenoten en latere generaties betekend hebben. Ze maakt daarbij gebruik van een combinatie van de termen 'portability', de herinnering kan hergesitueerd en gereconstrueerd worden, en 'hyperlocatedness', de verbinding van een specifieke plaats aan het herbeleven van het verleden. Daardoor wordt duidelijk dat Scott's oeuvre een moderne relatie tussen plaatsen en herinnering heeft gecreëerd, aldus Rigney.

Voor historici is ook hoofdstuk zes, 'Commemorating Scott: "that imperial man"', interessant, omdat het zich richt op de herdenkingen van Scott in de negentiende en twintigste eeuw, en zodoende inzicht verschaft in de manier

waarop de herinnering aan Scott in de samenleving levend werd gehouden. In de bestudering van de oprichting van het monument in Edinburgh, het eeuwfeest van zijn geboorte en dat van zijn dood worden alle door Rigney centraal gestelde thema's zichtbaar. Ze tonen in chronologische volgorde de opkomst en ondergang van Scott's roem, de vorming van een collectieve identiteit door de performatieve act van het herdenken, het transnationale karakter van de herinnering, en het laatnegentiende-eeuwse discours waarin Scott's werk en leven werd verbonden aan het vooruitgangsgeloof.

De hoofdstukken één tot en met drie, waarin vooral de rol die literatuur speelt in het cultureel geheugen wordt geanalyseerd, zijn voor historici iets minder toegankelijk. Hoewel Rigney haar best doet om ook hen die niet met het werk van Scott bekend zijn, in te leiden in de verhaallijnen en diepere betekenislagen, blijft het soms lastig om tot de essentie van het betoog door te dringen. Niet voor niets staan Scott's romans bekend als ambitieuze en complexe fictie, waar, zoals in *The heart of Mid-Lothian*, verschillende historische evenementen op ingenieuze wijze aan elkaar verbonden worden. Het wekt zodoende geen verbazing

dat de basiskennis over Scott's romans, waar *The afterlives* op voortborduurde, niet bij iedere lezer aanwezig zal zijn.

Wél wordt door de literatuur-analyse duidelijk hoe Scott zelf bestempeld kan worden als *memory-maker* door de creatie van potentiële *figures of memory* in zijn boeken. Hij gebruikte het verleden als sleutel tot een collectieve identiteit, maar ook om zich van datzelfde verleden af te zetten. De integratie van de vergankelijkheid van het verleden in zijn romans leidde, aldus Rigney, uiteindelijk ook tot het vervagen van Scott's eigen betekenis. Ann Rigney kon haar betoog niet beter besluiten dan door in die amnesie van de samenleving Scott's kracht bevestigd te zien: 'Scott's most durable legacy may be precisely in teaching us the necessity of having to let go in order to go ahead: the awareness of the need for both memory and the need to accept its mutability in a world that continues to change.' *The afterlives of Walter Scott* is een aanwinst binnen *memory studies* waarin theorie en empirie op ingenieuze wijze met elkaar worden verbonden om van het ontstaan tot de teloorgang van Scott's betekenis voor de Britse identiteit te komen. Zo statisch als de installatie 'Sir Walter Scott' op de omslag misschien lijkt, zo dynamisch en veelzijdig is dit boek gebleken

en veelzijdig is dit boek gebleken waarin Scott's herinneringscultuur beschreven staat.

Germa Greving

W. Frijhoff, De Mist Van De Geschiedenis. Over herinneren, vergeten en het historische geheugen van de samenleving, Uitgeverij Vantilt, Nijmegen 2011, ISBN 9789460040726, 96 pag., €14,95

‘Er zijn van die begrippen die ineens gaan rondzingen. Ze blijven lang zonder betekenis maar gaan plotseling tot de verbeelding spreken. ... Het zijn allemaal ‘softe’ cultuurgebonden begrippen, en dat moet voor ons voldoende reden zijn om er voorzichtig mee om te gaan, ze steeds weer opnieuw zorgvuldig te definiëren en alert te blijven op hun betekenis in het spraakgebruik en hun maatschappelijke functie.’

Met deze woorden opent Willem Frijhoff zijn tweede beschouwing in *De Mist van de Geschiedenis* (p.32). Deze beschouwing

is, evenals de eerste en laatste beschouwing uit de kleine bundel, een artikel dat het leven begonnen is als voordracht: de drie teksten zijn respectievelijk een oratie en twee andere ‘openbare lessen’. Doel van elk van de drie teksten is ‘de wetenschappelijke benadering van herinneringscultuur toegankelijker te maken en het belang ervan voor de cultuurhistorische analyse van onze samenleving laten zien’ (p 7.) – en dat op een manier die ‘softe’ begrippen steeds duidelijk blijft definiëren, getuige bovenstaand citaat.

Op het terrein van de memory studies is dat voorwaar geen geringe opgave. De bestudering van collectief geheugen, nationale, regionale en lokale herdenkingen, maatschappelijke amnesie en alles wat daar aan geuren, kleuren en smaken tussen of aan vast zit heeft in de afgelopen decennia een enorme

vlucht genomen. Het resultaat is een veld dat groeit en bloeit en boeiende resultaten blijft bieden, maar dat op conceptueel en theoretisch vlak soms een wanorde van spraakverwarring en vaagheid dreigt te worden. Auteurs die een theoretische duit in het zakje willen doen verzinnen bij voorkeur hun eigen begrippen of kiezen een nieuw bijvoeglijk naamwoord om een begrip dat weinig meer betekent een tweede of derde jeugd te bieden, met als resultaat dat er inmiddels een klein woordenboek kan worden samengesteld met de concepten die tot het veld behoren. Daarnaast is er ook op thematisch vlak nog steeds een verbreding zichtbaar, waarbij steeds meer zaken tot 'plaatsen van herinnering' worden gebombardeerd en verscheidene auteurs zich al hardop hebben afgevraagd of 'herinnering' geen *catch-all* concept aan het worden is.

Het is dan ook een goede zaak dat Frijhoff zich in zijn lezingen en nu in deze bundel de ambitie stelt de memory studies inzichtelijk en overzichtelijk te maken voor een breder publiek. De vraag is natuurlijk of drie teksten van bij elkaar nauwelijks meer dan zeventig pagina's daarvoor toereikend kunnen zijn. Het antwoord luidt helaas dat *De Mist Van De Geschiedenis* de belofte van duidelijkheid en

overzicht uiteindelijk niet vervult. Het ruimtegebrek is daarvan een oorzaak, maar niet de enige: Frijhoff had een duidelijker keuze kunnen maken. In de teksten wordt het weergeven van het debat in de discipline steeds vermengd met het leveren van een bijdrage aan dat debat.

Geen misverstand: de beschouwingen van Frijhoff zijn vaak interessant, soms fascinerend en zeker van belang. Vaak stelt hij goede vragen: wat willen we nu eigenlijk met die bestudering van het geheugen? Gaat het alleen om diepte en samenhang in ons beeld van het verleden of willen we een andere geschiedschrijving? (p.54). De derde tekst, over 'religie en de mist van de geschiedenis' is misschien wel de beste tekst van de bundel juist omdat Frijhoff zijn eigen inzichten in secularisering (religie wordt van zijnswijze tot een 'zienswijze') en de band tussen religie en herinneringscultuur biedt. Maar wat is dan toch het probleem?

Het probleem zit in de 'mist van de geschiedenis', die vooral ook de mist van de memory studies is. Frijhoff legt de begrippen die hij gebruikt weliswaar duidelijk uit – zoals beloofd – maar betracht geen volledigheid. De sfeer van langs elkaar heen praten die in het debat over geheugen en herinnering al snel ontstaat, wordt op die manier niet

weggenomen. Waarom neemt hij bijvoorbeeld wel het vocabularium van Jan en Aleida Assmann over (p 13-14), maar noemt hij niet hoe deze termen zich verhouden tot het aloude 'la memoire collective' van Maurice Halbwachs? Zijn weergave van de ontwikkeling van het idee 'plaats van herinnering' doet weliswaar completer aan, maar ook hier is de vraag hoe Frijhoff Pierre Nora een heel eind lijkt te volgen in zijn tegenstelling geschiedenis-geheugen (geschiedenis is objectiverend maar steriel, geheugen is levend maar subjectief), terwijl hij ook de theorie van Assmann onderschrijft: die gelooft toch helemaal niet in deze distinctie? En hoe zit het met 'trauma': dat wordt een sleutelbegrip genoemd (p. 12), maar wat kan dat begrip allemaal betekenen?

Kort gezegd resten voor de geïnteresseerde leek na het lezen van *De Mist Van De Geschiedenis* dezelfde vragen als tevoren: wie spreekt in deze discipline tot wie? Wie zijn deze auteurs, hoe verhouden zij zich tot elkaar? En vooral ook: op welke punten zijn ze het niet eens? Frijhoff noemt weliswaar allerlei interessante inzichten van hemzelf en van anderen, en laat daarmee de mist plaatselijk optrekken, maar het zicht reikt nooit tot aan de horizon: waar houdt dit veld op?! Al met al is er van overzicht of toegankelijkheid van het wetenschappelijke debat

minder sprake dan van een wetenschappelijke teaser of trailer: geprikkeld wordt de lezer zeker, maar meepraten over de hele 'film' is er voor wie alleen *De Mist Van De Geschiedenis* zou lezen niet bij.

Bij dit wellicht strenge oordeel, zijn enkele nuanceringen op zijn plaats. Ten eerste kan het Frijhoff natuurlijk moeilijk kwalijk genomen worden dat enkele tientallen pagina's van zijn hand er niet in slagen datgene te doen wat tot nog toe voor bijna iedereen onmogelijk is gebleken: in een veld waar nauwelijks goede handboeken zijn, is dit simpelweg geen verrassing. Daarnaast doet een gebrek aan overzicht niet noodzakelijk iets af aan de kwaliteit van Frijhoffs eigen bespiegelingen. Op dit punt is vooral het bestuderen van religie in onze gesecculariseerde tijd een interessante kans en belangrijke aanbeveling voor onderzoekers in het veld van memory studies. Maar een bondig overzicht, dat toegang biedt tot dit bloeiende maar soms ook woeste, moeilijk te betreden onderzoeksveld, daarop blijft het wachten.

Marijn Parmentier